

FRA PARIA- KASTE TIL HÆDERLIGE KVINDER

Debatten om de ugifte mødre 1880-1940

Af Hanne Rimmen Nielsen

Historien om de ugifte mødre handler om materiel nød, barne-mord, skam og sociale fordomme. Love fra slutningen af 1880erne til 1937 forbedrede forholdene for mødre og børn. Samtidig skete der et skift fra betoningen af moralske til betoningen af socialpolitiske forhold. Ikke mindst i kraft af et samarbejde mellem progressive kvindesagskvinder og socialdemokrater.

De ugifte mødre blev i perioden efter 1880 gjort til genstand for både lovgivning og velgørenhed. Deres sag blev taget op af velmenende mænd fra borgerskabet, af kvindebevægelsen og af arbejderbevægelsen. Denne artikel vil fokusere på debatten omkring lovene af 1888, 1908, 1923 og 1937 om børn født uden for ægteskab.¹ Jeg vil især se på, hvordan man i arbejderbevægelsen og kvindebevægelsen tog stilling til de principielle spørgsmål, som blev rejst under debatterne, og herunder vil jeg også gå ind i moraldebatten, som den tog sig ud for den tids kvinder og mænd.

Debatten om de ugifte mødre kan analyseres under flere synsvinkler.² Debatten om de ugifte mødre kan for det første bidrage til at belyse udviklingen *fra filantropi til moderne socialpolitik*. Ugifte mødre var en oplagt målgruppe for privat filantropi. Den store nød blandt de ugifte mødre i slutningen af forrige århundrede blev, foruden lovgivning, også anledning til dannelsen af flere private velgørende foreninger. Kvindehemmet i Læssøesgade i København blev grundlagt i 1902, og i 1905 og 1906 dannedes to organisationer, der begge rettede sig specielt mod de enlige mødre, nemlig "Foreningen til Hjælp for ulykkelige stillede Mødre" og "Foreningen til Hjælp for enligstillede, nødlidende Kvinder med Børn".

Socialdemokratiet spillede naturligvis en hovedrolle i overgangen til socialpolitik og i oprettelsen af offentlige institutioner. Men det må ikke overses, at politikerne i betydelig grad byggede videre på de filantropiske institutioners arbejde. Mødrehjælpen er et godt eksempel. De to foreninger, "Ulykkelig stillede Mødre" og "Nødlidende Kvinder", blev i 1924 lagt sammen til den private Mødrehjælp, og i 1939 blev Mødrehjælpen omdannet til en statslig institution. Perioden 1908 til 1940 var en slags overgangsperiode, hvor det filantropiske og offentlige initiativ fungerede side om side. Socialdemokratiet og Dansk Kvindesamfund var i princippet enige om, at omsorgen for de ugifte mødre var en opgave for det offentlige. Hjælpen skulle ydes som en rettig-

hed, ikke af barmhjertighedsgrunde. I praksis var mange kvindesagskvinder og en del socialdemokrater dog også aktive i filantropisk arbejde.

For det andet giver det lange tidsforløb med punktnedslag mulighed for at fokusere på, hvordan forskellige aktører, forskellige *generationer* i kvindebevægelsen og arbejderbevægelsen forholdt sig til problematikken. I 1880'erne var det en gruppe af fremskridtsvenlige mænd, der gik i spidsen for reformer i lovgivningen. I 1908 var kvinderne kommet på banen, og Dansk Kvindesamfund fik stor direkte indflydelse på loven af 1908. Loven af 1937, der gennemførte den retslige ligestilling af børn født udenfor ægteskab med børn født i ægteskab, var først og fremmest Socialdemokratiets værk, mens kvindebevægelsen nu fremtrådte internt splittet og handlingslammet. Samtidig var der sket en tilnærmelse mellem den unge generation i kvindebevægelsen og de socialdemokratiske kvinder.

Det tredje spørgsmål, som debatten om de ugifte mødre kan belyse, er *kvindernes deltaelse i den offentlige debat* og deres muligheder for at påvirke meningsdannelsen og den politiske beslutningsproces. I 1880'erne var kvindernes muligheder stort set begrænset til deres indirekte indflydelse via ligesindede mænd. I 1908 var middelklassens kvinder blevet mere selvbevidste, og Dansk Kvindesamfund fik som nævnt direkte indflydelse på udformningen af loven af 1908. Samtidig tiltog kvindernes sig, gennem deres forenings- og institutionsdannelser, en langt mere synlig og artikuleret rolle end tidligere. Også arbejderkvinderne var nu i gang med at organisere sig fagligt og politisk. Fra 1918 kunne kvindelige rigsdagsmedlemmer deltage direkte i lovgivningsprocessen.

Debatten forud for loven af 1937 var præget af, at den unge generation af kvinder nu markerede sig langt mere offensivt end tidligere. Dette affødte en stærk generationskonflikt i kvindebevægelsen. Kvinderne var nu mere markant til stede i den politiske offentlighed, men de talte ikke længere med én stemme. Lovforslaget om en retslig ligestil-

ling af børn født i og udenfor ægteskab splittede kvinderne langs både generations- og politiske linier.

Socialdemokratiets holdning til børn født uden for ægteskab blev primært tegnet af mandlige politikere. Jeg har derfor fundet det interessant også at belyse de holdninger og den *moralopfattelse*, som kendetegnede de socialdemokratiske mænd. Socialdemokratiske kvinder, især intellektuelle, tog i et vist omfang del i den offentlige debat. Allersværest er det dog, ikke overraskende, at få noget at vide om, hvordan de enlige mødre - en af de allerlavest placerede grupper i samfundspyramiden - selv oplevede deres vanskelige situation.

Kort om lovene i 1888, 1908 og 1937

Når spørgsmålet om de ugifte mødres og deres børns elendige stilling kom så stærkt frem i den offentlige debat omkring århundredeskiftet, må det ses i forbindelse med en bredere opmærksomhed i samfundet om behovet for reformer i de dårligst stillede gruppers vilkår. Opmærksomheden om de enlige mødre var således stærkt beslægtet med den såkaldte "Børnesag", også på den måde at de forsømte og kriminelle børn, som "Børnesagen" rettede sig imod, meget hyppigt var børn af enlige mødre.³

Lovgivningen om de ugifte mødre gik langt tilbage. Christian d. 5.s Danske Lov (1683) kendte til disse børn, men gav dem ingen rettigheder, bortset fra de tilfælde hvor de blev "kuldlyst" af faderen som "slegfredbørn". I disse tilfælde fik børnene halv arveret i forhold til ægtebørn. Men der var intet i loven om, at barnefaderen skulle bistå moderen eller yde noget til barnets underhold. Der synes dog hurtigt at have dannet sig den mening, at når moderen var "uberygtet", fortjente hun og barnet nogen "Reparation", jvf. Højesteretsdom af 1.5.1728. Forordningen af 14.10.1763 bestemte, at barnefaderen skulle yde det halve underhold indtil barnets 10. år, "for at ikke det besøvede Kvindfolk skulde sættes i de bedrøveligste Omstændigheder, der kunde have

farlige og skadelige Følger". Her har man bl.a. tænkt på barnemord. Ifølge Forordningen af 6.12.1839 kunne underholdspligten i visse tilfælde udvides til barnets 14. år. Det underhold, der var tale om i disse bestemmelser var kun et "nødtørftigt" underhold.⁴

I midten af 1880'erne opstod der en del røre om de ugifte mødres forhold. Der blev skrevet om spørgsmålet i dagspressen, en gruppe af "ansete mænd" henvendte sig til rigsdagen om en reform i lovgivningen, og i 1886 fremsatte regeringen et lovforslag om en forbedring af de ugifte mødres forhold.⁵ Også Dansk Kvindesamfund tog spørgsmålet op, men fik ikke nogen nævneværdig indflydelse på sagens gang eller lovens udformning. Mange i foreningen var tilhængere af en strengere kurs over for barnefædre, mens mødrene blev set som en slags uskyldige ofre, der havde krav på rettænkende menneskers hjælp. Det var synspunkterne fra sædelighedsfejden, kritikken af den mandlige usædelighed og dobbeltmoral, der her blev anlagt på spørgsmålet om børn udenfor ægteskab.⁶

Problemets omfang kan kort ridses op. Hvert 10. barn blev født udenfor ægteskab, ialt ca. 7000 uægte fødsler om året. Dødeligheden blandt disse børn var høj, og mange blev af moderen overladt til fattigvæsenet, fordi hun ikke selv kunne klare forsørgelsen. Et af problemerne var, at underholdsbidraget var alt for lavt, mellem 30 og 40 kr. om året, mens plejelønnen udgjorde mindst 90-100 kr., og i København var endnu højere. Mange af de ugifte mødre var nødt til at sætte barnet i pleje for selv at kunne passe deres arbejde.

1888-lovens væsentligste betydning lå i, at den forhøjede underholdsbidraget samt bestemte, at bidraget skulle ydes til det 14. år og kunne ydes til det 18. år i visse tilfælde. Endnu vigtigere var det måske, at loven bestemte, at kvinden kunne få underholdsbidraget udbetalt forskudsvis gennem det offentlige, uden fattighjælps virkning. Mandens unddragelse af betaling skulle altså som hovedregel ikke længere komme kvinden til skade. Det lykkedes dog ikke at få gennemført et forslag om, at manden også skulle bidrage til udgifterne

under svangerskab og barsel. Kvinden kunne dermed komme til at vente op til 1/2 år på at få det første bidrag udbetalt, en omstændighed der blev kædet sammen med de mange barnemord.

Under debatten forud for 1888-loven blev også spørgsmålet om barnets ret til navn og arv efter faderen rejst for første gang. Men de progressive kræfter i Folketinget, i Dansk Kvindesamfund og andre steder, måtte dog erkende, at tiden endnu ikke var inde til en så vidtgående reform. Det var en udbredt opfattelse i borgerskabet, at en sådan reform ville udgøre en dødelig trussel mod ægteskabet og mod hustruens retslige stilling.

1888-loven medførte således visse forbedringer, men den havde alvorlige begrænsninger, og specielt var underholdsbidraget fortsat alt for lavt. Spørgsmålet blev derfor taget op igen kort efter århundredeskiftet. Anledningen var denne gang de mange barnemord, som kom til offentlighedens kendskab, og som i 1904 kaldte præsten Uffe Birkedal frem med en artikel i "Kvinden og Samfundet".⁷ Nu kom der skred i sagerne, og som en direkte følge af debatten blev der dannet to nye velgørende foreninger, Foreningen til Hjælp for ulykkelig stillede Mødre i 1905 og Foreningen til Hjælp for enligstillede, nødlidende Kvinder med Børn i 1906. Samtidig blev der indledt et lovgivningsarbejde, og Dansk Kvindesamfund kom denne gang til at indtage en nøglestilling. Et udvalg under foreningen udformede en betænkning og et lovforslag, som fik stor indflydelse på den senere lov af 1908. Primus motor i udvalgets arbejde var Helene Berg (1869-1955), der var socialdemokrat og medlem af Dansk Kvindesamfunds fællesstyrelse. Helene Berg fremhævede selv, at det var *barnets ret*, man skulle have opmærksomheden henvendt på. Barnet skulle skaffes retfærdighed i form af lovgivning, snarere end barmhjertighed i form af velgørenhed.⁸

Problemets omfang fremgik nu af, at 1/10 af alle børn og 1/5 af børnene i København blev født udenfor ægteskab. I København alene drejede det sig om 2-300 børn om måneden. Til plejeafgiften på 20 kr. om måneden

bidrog faderen i regelen kun med 8 kr., altså ikke med halvdelen som loven foreskrev. Af de uægte børn døde som spæde i København 22%, uden for København 30% (mod 10-11% af de ægte børn). Andelen af uægtefødte var høj blandt de senere prostituerede (ca. 15%) og blandt straffefangerne (ca. 18%).⁹

1908-loven forbedrede de ugifte mødres forhold på væsentlige punkter. Underholdsbidraget forhøjedes og skulle ydes til det 18. år, men kunne nedsættes eller bortfalde tidligere. Moderens adgang til at få bidraget forskudsvis udbetalt lettedes yderligere og kom nu også til at omfatte de tilfælde, hvor faderen var død eller udvandret. En væsentlig bestemmelse var, at faderen fremover også skulle yde bidrag til moderens underhold i perioden omkring fødslen. Stadigvæk var der dog væsentlige begrænsninger i loven. I forhold til DK's forslag havde man udeladt bestemmelsen om, at faderens økonomi - og ikke blot moderens forhold - skulle være medbestemmende ved fastsættelsen af bidraget, og at hans navn altid skulle opgives. Regeringsforslaget undlod også at tage stilling til spørgsmålet, om der i alle eller visse tilfælde skulle beskikkes en værge for barnet. Endelig blev de principielle spørgsmål om barnets ret til navn og arv efter faderen heller ikke taget op denne gang.

En undersøgelse, som Københavns Kommune foretog i 1915, viste dog, at for så vidt angik det økonomiske, betød loven en virkelig forbedring af de ugifte mødres og deres børns vilkår. Normalbidraget forhøjedes i København fra 96 kr. om året til 144 kr. (nedsat til 120 kr. fra barnets 3. leveår). Antallet af sager vedrørende børn uden for ægteskab i København steg fra 2618 sager i 1907-08 til 6913 sager i 1913-14. Flere børn faldt altså ind under den nye lovs bestemmelser. Hvad angår de udbetalte beløb gennem kommunen kunne der registreres en stærk stigning fra 188.808 kr. i 1907-08 til 843.755 kr. i 1913-14. Af disse beløb refunderede fædrene omkring 1/3. Kommunens udgifter var altså stærkt voksende, måtte man i undersøgelsen bekymret konstatere.¹⁰ Også de private foreninger, der arbejdede i forhold til de ugifte mødre, kunne i

disse år mærke en forbedring i kvindernes vilkår. Loven medvirkede til at tage toppen af den værste nød.¹¹

Sideløbende med de egentlige love om børn udenfor ægteskab blev der i perioden efter 1888 også vedtaget en række andre love, der på forskellig vis berørte de enlige mødre: Tilsynet med plejebørn blev skærpet (1888, 1895 og 1923), og adoptionslovgivningen blev strammet (1914). Børneloven af 1905 og oprettelsen af værgeråd kom til at berøre en del af børnene. Børn af fraskilte mødre blev også sikret bidrag (1908), og børn af enker fik tilsvarende rettigheder som de uægte børn (1913).

Spørgsmålet om de uægte børn kom op igen i 1930'erne, og den socialdemokratiske radikale regering gennemførte i 1937 *De "zahleske" børnelove*, der indebar en egentlig retslig ligestilling af uægte og ægte børn. Loven var kontroversiel og blev da også vedtaget mod Venstres og Det konservative Folkepartis stemmer i 1937. Også i Dansk Kvindesamfund gav lovforslaget anledning til langvarig og ophedet debat, og udgangen blev, at DK som organisation afstod fra at støtte lovene. Organisationen splittedes på spørgsmålet langs både generations- og politiske linier.

De zahleske børnelove havde karakter af et helt lovkompleks. Hovedprincippet bag lovgivningen var som nævnt den fulde retslige ligestilling af uægte med ægte børn. Barnet fik ret til faderens navn og ret til opdragelse og forsørgelse til det 18. år under hensyntagen til begge forældres livsvilkår. Moderens ret til at føde hemmeligt på Fødselsstiftelsen og til at hemmeligholde faderens navn bortfaldt. Børn født udenfor ægteskab fik desuden lige arveret med ægtebørn. Man kan måske sige, at hvor de tidligere love havde været optaget af moderens rettigheder i forhold til faderen, var de zahleske børnelove især optaget af at sikre barnets ret i forhold til dets forældre.

Med børnelovene af 1937 var nogle væsentlige juridiske spørgsmål vedrørende de udenfor ægteskab fødte børns stilling afklaret. Økonomisk var disse børns stilling også bedre end tidligere, omend mange mødre og børn stadig levede under trange forhold. Med loven

om Mødrehjælpen af 1939 blev en væsentlig opgave, der hidtil var blevet varetaget af private, lagt over i offentligt regi.

Samfundets og den enkeltes moral

Lovforslaget om børn udenfor ægteskab blev fremsat af justitsminister Alberti for Venstre-regeringen i november 1906 og modtaget med begejstring af alle partier, herunder Socialdemokratiet.¹² Socialdemokraternes ordfører Lauritz Rasmussen betegnede således lovforslaget som "et stort og væsentligt Fremskridt". Den ellers så radikale Peter Sabroe udtalte, at "Dette Lovforslag er forud for sin Tid ... Hvis denne Lov ude i Befolkningen bliver modtaget, som jeg haaber, i den Aand, hvori den er udarbejdet, og hvori den er fremsat, vil Forholdet blive dette, at den Kvinde, som føder sit Barn udenfor Ægteskab, fra at høre til en Pariakaste i Samfundet hæves op og kommer til at indtage det høje Stade, som hun bør indtage, det respekterede og det agtede Stade, som alle Kvinder, der ere hæderlige bør indtage ...". Socialdemokraten A.C. Meyer mente, at forslaget var, om ikke fuldkomment, så "nær ved at være det", og at det ville placere Danmark foran andre lande.¹³

Med en så begejstret modtagelse af lovforslaget virker det, som om socialdemokraterne nærmest på forhånd havde resigeret over for muligheden af at ændre på principper eller detaljer i forslaget. Både Sabroe og Rasmussen tillagde Dansk Kvindesamfund en stor del af æren for, at forslaget var fremkommet, og erklærede sig på væsentlige punkter enige med DK både i analysen af de enlige mødres stilling og forslagene til at forbedre forholdene. Eftersom det var socialdemokraten Helene Berg, der havde været primus motor i DK's udvalg, er det måske ikke så mærkeligt, at der var enighed. Vi hører ikke noget om, hvordan andre kvinder i Socialdemokratiet og fagbevægelsen forholdt sig til problematikken. Ifølge Sabroe havde der, når undtages Dansk Kvindesamfund, slet ikke været nogen debat blandt kvinderne.¹⁴ Derimod er de tre taleres

indlæg en god kilde til at belyse de mandlige socialdemokraters moralske stillingtagen.

Det var socialdemokraternes principielle holdning, at børn født udenfor ægteskab skulle have samme rettigheder som ægtefødte børn. Der skulle være tvungen opgivelse af faderens navn, ret for barnet til faderens navn samt arveret efter faderen. Der blev dog ikke fra socialdemokraternes side stillet ændringsforslag på disse punkter, måske i realistisk erkendelse af at det ville være umuligt at komme igennem med dette. På det økonomiske område skulle der tages hensyn til faderens forhold ved fastsættelsen af bidraget. Rige fædre skulle altså afkræves større bidrag end fattige. Der skulle desuden fastsættes et rigeligt normalbidrag. Endelig skulle det offentlige træde til og yde det, der kom til at mangle, f.eks. når fattige fædre ikke kunne opfylde deres forpligtelser. Spørgsmålet om bidragenes størrelse fyldte dog forbavsende lidt i de tre socialdemokraters indlæg, i betragtning af at netop økonomien formentlig var det allervigtigste spørgsmål for de enlige mødre.

De væsentligste ændringsforslag fra socialdemokraternes side kom til at dreje sig om oprettelsen af statslige institutioner, der kunne træde til med støtte og kontrol. For det første skulle der oprettes fødehjem, hvor kvinderne kunne opholde sig før og efter fødslen. Her ved ville man forhåbentlig kunne komme de mange barnemord til livs. For det andet skulle der oprettes såkaldte optagelseshjem for spæde børn med det formål at bekæmpe den høje børnedødelighed. For det tredje skulle der indrettes et effektivt tilsyn med børn født udenfor ægteskab, og i tilfælde af dårlige plejehjem skulle børnene kunne fjernes og anbringes på børnehjem. Børnene skulle på denne måde sikres en betryggende opvækst for at forhindre, at de endte som forbrydere og prostituerede. Socialdemokraterne var altså fortalere for en øget statslig intervention, flere institutioner og flere økonomiske midler til området. Men disse forslag kolliderede med den liberale grundindstilling i de øvrige partier. F.eks. kunne man ifølge Venstres ordfører Sveistrup ikke modvirke barnemordene ved at lægge alt

Lyngby Mødrehjem 1923. Efter århundredeskiftet oprettedes på privat initiativ en række mødre- og spædbørnshjem, der var tænkt som "Tilflugtssteder" for den ugifte moder og hendes barn. Den bagvedliggende ide var at opdrage moderen til at tage sig af sit barn, beholde det hos sig og derved vække hendes moderinstinkt, thi "selv hos det letsindigste Pigebarn groer Moderfølelsen sin stille, men stærke Vækst, og baade hun og Barnet er i mange Tilfælde reddet," som det hed i Tidens Kvinder 11/1923. Samtidig skulle mødrene selv deltage i det praktiske arbejde med vask, rengøring og madlavning og derved medvirke til hjemmets drift.

over på staten og samfundet. Det var tværtimod "Individets egen Beskaffenhed", der skulle forandres, og man måtte i det hele taget ikke tro, at man kunne afskaffe alle forbrydelser.¹⁵ Både af ideologiske og økonomiske grunde viste det sig således umuligt at komme igennem med forslagene om nye sociale institutioner.

Alt i alt blev Socialdemokratiets indflydelse på lovens udformning begrænset, og som man vel havde forudset fra starten af, måtte man tage til takke med de trods alt betydelige forbedringer af de enlige mødres vilkår, som lovforslaget rummede. Set i et længere tidsperspektiv, var der dog ingen tvivl om, at tiden arbejdede for de socialdemokratiske forslag om øget statsintervention. Forslaget om fødehjem kom op i rigsdagen igen allerede i 1908 og resulterede denne gang i oprettelsen af Fødselsanstalten i Århus.¹⁶ Hvad angår spørgsmålet om et effektivt tilsyn, blev alle enlige mødre ifølge Tilsynsloven af 1923 omfattet af tilsynet.

De tre socialdemokratiske folketingsmænd var under debatten stærkt optaget af sagens principielle og moralske aspekter, og både Sabroe og Meyer trak i polemiske indlæg fronterne skarpt op i forhold til de borgerlige talere. Indlæggene er interessante, fordi de giver et indblik i, hvordan sagen så ud fra den mandlige arbejderbefolknings side, både de bidragspligtige fædre og de (drenge)børn, som voksede op med dårligere chancer i livet end andre.

En vigtig debat mellem Højres og Socialdemokratiets repræsentanter kom til at dreje sig om børns chancer i livet. Fraenkel fra Højre havde givet udtryk for, at samfundet efter hans mening gav sine medlemmer samme chancer for at vinde frem, og at det nuværende samfund netop derfor var godt og burde bevares. Socialdemokraterne måtte naturligvis opponere mod denne anskuelse, og Rasmussen gjorde det ved at sammenligne "to Mænd, naar de ere naaede frem til Mands Modenhed", den ene født i et velstillet hjem, den anden født udenfor ægteskab. Det var indlysende, at sådanne to mænd ikke havde samme chancer i livet. "Se paa Beretningerne fra Tvangshuse og

Straffeanstalter. Man vil finde, at Størsteparten af dem, der nævnes der, ere fødte udenfor Ægteskab. Og se saa til Hof- og Statskalenderen. Det er meget sjældent, at man der vil træffe en, der er født udenfor Ægteskab." Mens Højre ikke ville gå længere end til at bedre vilkårene for børn født udenfor ægteskab, ville Socialdemokratiet give barnet "samme Ret til, samme Chance for at vinde frem som de andre. Det er det, som Socialismen forstaar ved sit Krav om Lighed."¹⁷ Fuldstændig lighed kunne altså først nås under socialismen. Polemikken om børns chancer i livet fortsatte i mange indlæg og blev konkretiseret i en række eksempler på kendte mænd, som var født i fattige kår og enten alligevel havde klaret sig, eller omvendt var blevet hæmmet i deres fremgang.

Når dette punkt om børns chancer i livet var så vigtigt, fornemmer man, at det drejede sig om selvoplevede realiteter for mange mænd i den socialdemokratiske bevægelse. De havde selv oplevet fattigdommen og fremfor alt skammen ved at være født uden for ægteskab og havde måttet kæmpe hårdt for at komme frem i verden. Det havde afsat en bitterhed, som ikke så let kunne glemmes. Peter Sabroe nævnte endda sig selv som eksempel på et fattigt, men ganske vist ikke uægte barn: "Jeg kan selv tale med om det. Jeg har egentlig aldrig kendt til at være Barn, og der er mange i denne Sal, blandt andet af mine Partifæller, men sikkert ogsaa af andre, for hvem Barnelivet har formet sig som en eneste lang Arbejdsdag."¹⁸

Spørgsmålet, om alle børn havde krav på de samme rettigheder, blev kædet sammen med synet på ægteskabet. Skulle ægteskabet betragtes som den eneste acceptable ramme om seksuelle forbindelser? Peter Sabroe gjorde sig i et provokerende indlæg til talsmand for "de frie Kønsforbindelsers Ret". I virkeligheden, mente Sabroe, ville mange enlige kvinder efter den nye lov være bedre stillede end kvinder i dårlige og voldelige ægteskaber.

"Jeg tror, at mangan en Kvinde efter denne Lov, som jeg haaber bliver gennemført, vil la-

de være at gifte sig, vil vælge det fri Forhold, vil vælge at leve ene fremfor at knytte et Samliv til en Mand, der i Virkeligheden ikke er nogen Mand og i Virkeligheden ikke kan være nogen god Fader for de Børn, som hun er tvunget til at avle med ham i Ægteskab."¹⁹

Som svar på disse provokationer, bekendte flere talere, bl.a. Alberti, sig til det "gammeldags Standpunkt", at det var en skam for en kvinde at føde et uægte barn. Han føjede til, at der var stor forskel på kvindens og mandens kønsære, altså en tilkendegivelse af, at skammen udelukkende eller hovedsagelig faldt på kvinden.²⁰ Sveistrup (V) ville fastholde samfundets misbilligelse af de forældre, der satte børn i verden udenfor ægteskab. Misbilligelsen burde dog ikke ramme børnene, men forældrene. Sveistrup, der var aktiv i Dansk Kvindesamfund, anså i modsætning til Alberti manden for at være den mest skyldige part.²¹

Foreholdt af Sveistrup, at han med sine udtalelser havde skadet lovforslaget stærkt, svarede Sabroe, at han anså frie forbindelser, der var indgået af kærlighed, for at være etisk rene og bedre end ægteskaber baseret på økonomiske forsørgelseshensyn. Sabroe indrømmede, at ægteskabet var den bedste form for kønsforbindelse, men også mænd og kvinder i frie forhold kunne være berettigede til samfundets agtelse. Han var dog ikke i tvivl om, at bedsteborgermoralen fortsat ville fordømme de kvinder, der fik børn uden for ægteskab. For Sabroe var mandens og kvindens ansvar under alle omstændigheder det samme.²²

Endnu et punkt, der berørte arbejderklassens mænd stærkt, blev taget op af A.C. Meyer. Det var spørgsmålet om faderens forpligtelse til at vedkende sig sine børn. Efter Meyers mening måtte manden stå ved sit ord og ikke undse sig ved sin handling. Han skulle give barnet, der var født udenfor ægteskab den samme kærlighed som sine ægtefødte børn, og han skulle give det sit navn. Kun derved ville han leve op til moralens krav. Kun derved ville han i egentlig forstand være en mand. "Manden skal kendes paa Ansvar." ²³

Heller ikke Meyer holdt sig tilbage for at

gå ind i en stærkt polemisk og personlig ordveksling. Justitsminister Alberti havde afvist, at børn udenfor ægteskab fik faderens navn, idet det ville være det samme som at gå rundt med en plakat hængende på ryggen med ordene: Uægte barn. Meyer replicerede:

"...nogle vil synes, at det vilde være højst generende, hvis et saadant udenfor Ægteskab født Barn hed Alberti eller A.C. Meyer, idet man da straks vilde gætte paa, hvem Faderen var, men det forekommer mig ikke at være nogen som helst Grund til at nægte det faderens navn."²⁴

Justitsministeren optog, måske forståeligt nok, denne ytring personligt, forsikrede at det ville blive umuligt at finde et uægte barn med navnet Alberti på panden, og antydede, at der måske gik små uægte børn med navnet A.C. Meyer prentet på panden omkring. I sit svar nægtede Meyer ikke dette. Hvis det var rigtigt, gav det ham så megen mere ret til at tale om en sag, der vedrørte ham personligt.

Som det ses, kunne debatten om børn født udenfor ægteskab i høj grad provokere begge sider af salen til principielle og moralske udtalelser. For de socialdemokratiske folketingsmænd var debatten bl.a. en anledning til at give et bud på en socialistisk seksualmoral og til at undersøge sagen set fra den mandlige arbejderbefolknings side. Hvordan kvinderne opfattede tingene, havde de naturligt nok mindre indsigt i. Det socialdemokratiske ideal af en mand var ham, der sørgede for sine børn, hvad enten de var født i ægteskab eller udenfor. Han skulle påtage sig sit ansvar, give børnene sin kærlighed og sit navn. Der lå måske også heri en vis skepsis mod at afgive for megen råderet over børnene til kvinderne.

Social kontrol med ugifte mødre - Debatten blandt kvinderne 1920-23

I begyndelsen af 1920'erne kom debatten om de ugifte mødres forhold op igen, denne gang foranlediget af en ny bølge af barnemord og af

regeringens forslag til en ny lov om tilsyn med børn, fremlagt i 1920. Det nye var, at arbejderkvinderne nu begyndte at tage del i debatten, og at de sociale og politiske modsætninger mellem kvinder gradvist trådte skarpe frem. Kvindernes nyvundne politiske rettigheder (valgret til rigsdagen 1915, deltagelse i rigsdagsvalg 1918) gav også grundlag for en ny partipolitisk polarisering.

"Et døende Barn i Skarnkassen", "Et Barnelig paa Graven", "Et Barnelig paa Kirkeloftet", "Pigen, der skjulte sit nyfødte Barn i en Mødding" og "Et Tvillingemord ved Æbeltoft" - under sådanne malende overskrifter omtalte avisen Social-Demokraten i løbet af en enkelt måned, juni måned 1921, hele 6 tilfælde af fødsel i dølgsmål og barnemord. Dertil kom yderligere 2 mord på lidt større børn begået af en plejemoder og en stedmoder. Avisen beskrev de enkelte sager detaljeret, ofte i form af referater fra retssager, og den generelle tone var præget af medfølelse med de ulykkelige unge piger, som drevet af desperation havde valgt en så ekstrem udvej. Det var også holdningen, at de idømte straffe burde være milde, og her lå avisen utvivlsomt på linie med den folkelige opinion. Det havde vist sig, at pigerne i de sager, der kom for nævningeting, blev frifundet eller idømt milde straffe. I perioden 1916-32 blev ialt 87 kvinder dømt for barnemord eller uforsvarlig omgang med barnefødsel, og heraf var de 84 ugifte. Tallet kan synes højt, men derudover har der været tilfælde, som ikke blev opdaget, og tilfælde hvor der ikke blev fædet dom over kvinderne.²⁵

Social-Demokratens omtale af de mange barnemord i juni 1921 gav også anledning til en mere principiel debat i bladet. I et læserbrev beskrev "En Moder" følgende tilfælde (sandsynligvis hendes eget):

"En fattig, ung Pige forsøgte forleden, at faa sit 3 Maaneder gamle Barn anbragt i Læssøesgades Kvindehjem. Den unge Pige stod fuldstændig paa Gaden med Barnet, og intet som helst Sted havde hun at være. Paa Kvindehjemmet fik hun det Svar, at de kunde ikke

hjælpe hende, og da den unge Pige spurgte, hvor hun da kunde gaa hen, svarede de, at det kendte de ikke noget til, det maatte hun selv om. Man kan godt forstaa, at en ung Moder kunde tage til Hellerup Havn..."²⁶

I forlængelse af indlægget rejste avisen det spørgsmål, om der blev gjort nok, og om der ikke burde være flere offentlige institutioner. To ledende mandlige socialdemokrater kommenterede dagen efter sagen i avisen. Borgmester Viggo Christensen afviste bestemt, at ugifte mødre kunne stå uden muligheder. Hvis alt andet slog fejl, ville forsørgelsesvæsenet tage sig af kvinderne, ganske vist i form af fattighjælp. Han tilføjede dog, at der desværre var "mange slette Mødre. Der raader en sørgelig Ansvarsløshed blandt mange af de unge Mødre, der savner Fader til deres Barn. Lad mig blot pege paa, at den unge Kvinde, der lagde sit nyfødte Barn i en Skarnkasse, enten maa være meget indskrænket, eller ogsaa i lang Tid maa have næret forbryderiske Planer. Enhver Kvinde ved nemlig, at hun kan blive indlagt paa Fødselsstiftelsen ..." ²⁷

Også landstingsmand K.K. Steincke, den senere socialminister, kommenterede sagen. Han efterlyste en centralisation af forsørgelsesvæsenet og et øget tilsyn med de ugifte mødre. Det var hans opfattelse, at moralen i de store byer var for dårlig, og at både mænd og kvinder udviste stor letsindighed, også i forhold til børnene. Barnemordene skyldtes ikke så meget mangel på hjælpende institutioner som frygten for vanære. Også han understregede, at det offentlige altid ville tage sig af barnet, så at ingen moder behøvede at dræbe sit barn.

De to socialdemokratiske politikere spillede begge bolden tilbage til kvinderne: Problemerne opstod efter deres mening ikke så meget, fordi der var mangel på institutioner, men langt snarere på grund af svagheder hos kvinderne selv. De havde en slet moral, holdt sig ikke orienteret om deres rettigheder, eller de lå i de grad under for skammen ved at føde et barn uden for ægteskab, at de til sidst endte med at ombringe deres barn.

Et noget andet billede tegner sig i en række indlæg fra menige avislæsere. "En ung Moder som er glad ved sit Barn" bekræftede i sit indlæg, at Kvindehjemmet og andre velgørende institutioner afviste de fattige mødre, eller også opkrævede de så urealistisk høje beløb for at huse moder og barn, at det var umuligt for de fleste at betale. Der var så ikke andre muligheder end fattigvæsenet eller i yderste konsekvens at ombringe sit barn.²⁸ "En organiseret Arbejder" mente, at det var skandaløst, at der ikke var steder i Købehavn, hvor en ung moder kunne få sit barn passet for en rimelig betaling. I modsætning til Viggo Christensen, mente han, at det ikke var mødrene, men fædrene, der var de ansvarløse. Man burde finde fædrene og drage dem til ansvar. Når et lille barn var sat ind i livet af to voksne mennesker, så burde disse også deles om byrderne. Mændene skulle tvinges til at betale deres del.²⁹ Endelig beskrev en navngiven kvinde, Marie Ranthe, hvordan hun havde måttet huse en ung svensk kvinde, som ikke havde haft noget sted at tage hen, da hun forlod Fødselsstiftelsen. Kvindehjemmet og andre steder havde ikke villet tage hende. Marie Ranthe og en bekendt havde derefter huset hende, skønt de selv havde dårlig plads, til pigen kunne spare sammen og rejse hjem til Sverige. Sandheden var altså, at hverken Fødselsstiftelsen eller de private hjem ville hjælpe de ugifte mødre.³⁰

Der var blandt de socialdemokratiske politikere en reel vilje til at hjælpe de enlige mødre. Men der var tilsyneladende også en vis manglende forståelse for den udsatte og økonomisk vanskelige situation, som mange stod i. Kvindernes "ansvarsløshed" blev dermed en anledning til at iværksætte en øget social kontrol.

Samme debat om behovet for en øget kontrol med de ugifte mødre kom op i Dansk Kvindesamfund i anledning af forslaget til ny tilsynslov. Et af punkterne i regeringens forslag var, at alle børn under 15 år, født af ugifte mødre, skulle underkastes et offentligt tilsyn. DK's Børneudvalg tilsluttede sig varmt forslaget om et udvidet tilsyn. Tilsynet skulle efter udvalgets mening høre under embedslægerne

og varetages af tilsynsførende, faguddannede kvinder, og der skulle være mulighed for at undtage særligt pligtopfyldende enlige mødre fra tilsynet.³¹

Det skulle dog snart vise sig, at langt fra alle i Dansk Kvindesamfund var enige med Børneudvalget. Mange følte, at forslaget gik for vidt. I Kvinden og Samfundet fra 1922 findes en lang række indlæg, som protesterede voldsomt mod tilsynet. To fremtrædende medlemmer, Anna Westergaard og Julie Arenholt, skrev, at et offentligt tilsyn ville lovfæste samfundets mistillid til moderen i forholdet til hendes barn. Dette ville indebære en krænkel- se, ikke bare af de gode enlige mødre, men i videre forstand af alle kvinder i deres egen- skab af mødre. DK, "Kvindernes egen Orga- nisation, *alle* Kvinders Organisation, (burde) ikke tabe og offentligt fornægte Tilliden til Kvinders Instinkt som Mødre". Hvis Dansk Kvindesamfund ville hjælpe de ugifte mødre, burde det ske ved at arbejde for en forbedring af deres moralske og økonomiske stilling.³² Som udtryk for holdningen hos dem, sagen drejede sig om, kan citeres et indlæg fra distriktsjordemoder Gjertrud Vedel: "Jeg oprøres i mit inderste mod D.K., hvis det gaar med til, at der skal være tvungen offentlig Til- syn med ugifte Mødres Opdragelse af deres Børn. Jeg har selv født en lille Pige udenfor Ægteskab ...".³³

Debatten kulminerede på fællesmødet i Maribo i 1922, hvor der også blev foretaget en afstemning. Resultatet blev, at Dansk Kvinde- samfund afstod fra offentlig stillingtagen, da der ikke opnåedes 3/4 flertal for forslaget (126 stemmer for, 53 imod). Tilhængerne af et tilsyn, med Gyrithe Lemche i spidsen, argu- menterede primært ud fra hensynet til *barnet*. De udtrykte ofte en markant mistro til flertal- let af ugifte mødre, og de ønskede at bevare skellet mellem ægteskabelige og uægteskabe- lige børn. Ifølge denne gruppe kunne den ugifte moders hjem aldrig måle sig med det hjem, hvor der var både en fader og en moder. Mistilliden kom også til udtryk ved, at kun de ugifte mødre, ikke enkerne, skulle underka- stes tilsynet. Modstanderne af et tilsyn, med

"En ung Moder med sit lille Barn på en af de blændende hvide senge ". Spædbørnshjemmet Danmark i Skovshoved åbnede i 1923, og i reportagen fra Tidens Kvinder 28/1923 understregedes, at hjemmet på alle måder opfyldte de moderne krav med hensyn til praktisk indretning og hygiejne. Hvad derfor os ser ud som et temmelig spartansk indrettet værelse, blev beskrevet som et mønster på friskhed, sundhed og hygge.

Anna Westergaard og Julie Arenholt i spidsen, argumenterede primært ud fra hensynet til *kvinderne*, de ugifte mødre. Kvindesagligt set, kunne det ikke forsvares, at én gruppe af kvinder krævede en anden gruppe underkastet offentlig kontrol og formynderi.

Uenigheden afspejlede til dels en politisk uenighed mellem konservative tilhængere af tilsynet og radikale modstandere, men kun til dels. Der var også radikale kvinder, der bakkede op om tilsynsforslaget, f.eks. Marie Hjelmmer. Det afgørende synes at have været, om betoningen lå på socialpolitik eller på kvindesag.

Tilsynsloven blev vedtaget i marts 1923. Dansk Kvindesamfund fik ikke megen indflydelse på loven, men modstanderne af et tilsyn fik dog den lille indrømmelse, at tilsynet med børn født uden for ægteskab kun kom til at gælde til barnets 7. år, i stedet for det 15. år. Tilsynet med plejebørn skulle ifølge loven gælde til det 14. år. Tilsynsloven tilfredsstillede heller ikke Dansk Kvindesamfunds krav om et sagkyndigt og lønnet personale. Ifølge loven blev tilsynet et borgerligt ombud, og sagkundskab krævedes ikke.

Tilsynsloven blev vedtaget på et tidspunkt, hvor der var kommet kvindelige medlemmer i rigsdagen. I Landstinget, hvor den afgørende behandling foregik, havde 3 partier kvindelige ordførere, Marie Christensen (V), Henriette Crone (S) og Marie Hjelmmer (RV). Derudover deltog Inger Gautier Schmit (V) i debatten, mens de mandlige medlemmer spillede en tilbagetrukket rolle.³⁴ Debatten her afslørede lignende skillelinier som i Dansk Kvindesamfund. Repræsentanterne for flertallet, Marie Christensen og Inger Gautier Schmit, gik ind for en vis lempelse af aldersgrænserne i overensstemmelse med det senere vedtagne forslag. Derimod var både Henriette Crone og Marie Hjelmmer fortalere for et så omfattende tilsyn som muligt.

Socialdemokraterne havde allerede i 1908 været fortalere for et effektivt tilsyn med børn uden for ægteskab. Også den senere socialminister K.K. Steincke havde ved flere lejligheder talt stærkt for et tilsyn med mødrene, en

værgeinstitution.³⁵ Henriette Crone præciserede ved 3. behandlingen det socialdemokratiske synspunkt, idet hun afgrænsede sig fra begge fløje i kvindebevægelsen, både dem der ikke ville have undtagelseslove for ugifte mødre, og dem der mente, at mødrene selv var ude om den krænkende behandling: "Vi mener, at den ugifte Moder ikke bør udsættes for unødvendige Krænkelser. Den ugifte Kvinde kan være lige saa fuldgod Moder som den gifte, men Hensynet til Barnet gaar forud for Hensynet til Moderen, og man kan ikke se bort fra, at Faren for Misrøgt er størst, naar Moderen er ugift."³⁶

Trods uenighederne om tilsynets omfang var der blandt begge tings medlemmer en stærk vilje til at få loven gennemført så hurtigt som muligt. Ved den endelige vedtagelse stemte kun et enkelt medlem af Folketinget, den radikale Elna Munch, imod loven med den kvindesaglige motivering, at hun ikke kunne gå ind for et tilsyn, der omfattede alle ugifte mødre.³⁷

Tilsynsloven af 1923 var udtryk for et kompromis, der blev forhandlet igennem med kvindelige politikere i en hovedrolle. Lovens bestemmelser om de ugifte mødre fik en langvarig eksistens. Socialreformen i 1933 erstattede værgeråd og tilsyn med de nye børneværn, men tilsynet med børn udenfor ægteskab under 7 år forblev i kraft og bortfaldt først i 1964.³⁸

Uenighed mellem generationerne i 1930'erne

I begyndelsen af 1930'erne kom debatten om de ugifte mødre op igen, både som et tema i den politiske debat, i kvindebevægelsen og blandt arbejderkvinderne. Den nye situation var kendetegnet af, dels at initiativet nu lå hos de socialdemokratiske politikere, dels at kvindebevægelsen fremstod stærkt splittet og til dels handlingslammet i debatten.

Den socialdemokratisk-radikale regering bekendtgjorde i sommeren 1933, at den ville fremsætte et lovforslag om børn udenfor ægteskab, og fra dette tidspunkt og frem til den

endelige vedtagelse af loven i 1937 foregik der en voldsom debat i offentligheden om det berettigede i den retslige ligestilling af børn født udenfor ægteskab, herunder deres ret til faderens navn og arv efter faderen.

Debatten var ikke mindst voldsom blandt kvinderne. Mens debatten i kvindebevægelsen og blandt arbejderkvinderne tidligere havde foregået helt adskilt, var der nu tendenser til en stærkere konfrontation af synspunkter. Det skyldtes bl.a., at der var fremstået en ny generation af socialdemokratiske kvinder, som orienterede sig både i forhold til kvindebevægelse og partipolitik. Dansk Kvindesamfunds Københavnske Ungdomskreds (DKKU), oprettet 1933, var et sådant samlingssted for yngre kvinder med radikale kvindepolitiske synspunkter. Også markante socialdemokratiske politikere som Edel Saunte og Margrethe Høst Neerup stod med et ben i hver lejr. Landsretssagfører Edel Saunte (1904-1991) blev i 1936 den hidtil yngste og første socialdemokratiske formand for Dansk Kvindesamfund. Hun fik senere en succesrig karriere som rådmand og borgmester i København. Margrethe Høst Neerup (1889-1967) var placeret i en ledende stilling både som formand for de socialdemokratiske kvindeudvalg fra 1934, som bestyrelsesmedlem og formand for Dansk Kvindesamfunds Københavns kreds og som medlem af Københavns borgerrepræsentation.

Den stærke uenighed i Dansk Kvindesamfund, som debatten om børn uden for ægteskab gav anledning til, kan ses som en splittelse, der fulgte både generations- og politiske linier. I forhold til Dansk Kvindesamfund som helhed repræsenterede den københavnske ungdomsafdeling både en foryngelse af medlemsskaren og en radikalisering af den kvindepolitiske linie.³⁹ Medlemmerne var især studerende og yngre akademikere samt kontorassistenter. Flertallet af kvinderne var omkring 30 år, og mange var eller blev senere socialdemokrater. Blandt de problemstillinger, som blev taget op på møder og i studiekredse, hørte den udbredte modstand mod kvinders erhvervsarbejde, vanskelighederne ved at kom-

Margrethe Høst Neerup (1889-1967) var en af de markante socialdemokratiske kvinder, der i 1930'erne slog bro mellem kvinde- og arbejderbevægelse. Hun var i 1929 blandt initiativtagerne til de socialdemokratiske kvindeudvalg og blev senere formand for Socialdemokratiske Kvinders Fællesudvalg. Fra 1936-40 var hun medlem af Københavns Borgerrepræsentation. Høst Neerup spillede også en betydelig rolle i Dansk Kvindesamfunds Københavns kreds, hvor hun var medlem af bestyrelsen fra 1928 og formand 1944-51. Som dygtig organisator og moderne feminist havde Høst Neerup gode forudsætninger for at medvirke til tilnærmelsen mellem socialdemokrater og kvinder i Dansk Kvindesamfund. Margrethe Høst Neerup var ansat som kontorassistent, senere kontorfuldmægtig i Ministeriet for offentlige arbejder, men tog sin afsked, da hun i 1940 giftede sig med redaktør J.P. Neerup.

binere erhverv og familieliv, behovet for seksualoplysning, ugifte mødres vilkår, fraskilte kvinders stilling, den nazistiske trussel fra syd m.v. Idealet om at kombinere erhvervsarbejde og familieliv var et kernepunkt for DKKU.

I årene 1933-34 var den interne diskussion i Dansk Kvindesamfund domineret af unge DKKU'ere, og de unge var næsten uden undtagelse tilhængere af de retslige og økonomiske forbedringer, som fremgik af lovforslaget. Stella Kornerup, DKKUs formand og selv enlig moder, argumenterede i sine indlæg stærkt for barnets ret til at kende begge sine forældre. Barnet burde have arveret efter faderen og ret til at bære hans navn.⁴⁰ En enquete, som DKKU udskrev blandt de unge omkring nytår 1935, viste utvetydig opbakning om regeringens lovforslag.

I begyndelsen var det næsten kun de unge, der havde taget ordet i debatten. Men i løbet af 1935 blev det klart, at langt fra alle de ældre i organisationen var enige i de foreslåede forbedringer. I den ældre generation var uenigheden overvejende politisk bestemt. Konservative kræfter som Gyrithe Lemche kunne ikke acceptere den retslige ligestilling af børn i og udenfor ægteskab, og specielt kunne de ikke acceptere, at børn udenfor ægteskab skulle have ret til navn og arv efter faderen. Med en vidt citeret formulering betegnede Gyrithe Lemche lovforslaget som et "Snigløb paa Hustruens Retsstilling".⁴¹

En urafstemning blandt organisationens medlemmer, der blev foretaget på Gyrithe Lemches initiativ, viste et klart flertal for regeringens lovforslag.⁴² Alligevel lykkedes det senere for fløjen omkring Lemche at vende nederlaget til sejr via kraftig agitation i og uden for organisationen. På DK's fællesmøde i 1935 blev der ikke opnået 2/3 flertal for lovforslaget (121 stemmer for, 107 imod), og dermed var det afgjort, at DK ikke offentligt kunne bakke op om forslaget. Man indleverede nogle ændringsforslag af mere juridisk-teknisk karakter, men principperne i lovforslaget tog organisationen ikke stilling til forud for loven af 1937.⁴³

Denne udgang på debatten i Dansk Kvinde-

samfund var meget nedslående for de unge, som var gået stærkt ind for en forbedring af de ugifte mødres vilkår. Historikeren Aagot Lading, der selv tilhørte den unge generation, skrev bittert i sit værk om Dansk Kvindesamfunds historie:

"Alt i alt har dog Dansk Kvindesamfunds Andel i Udformningen og Gennemførelsen af det Lovkompleks, som blev stadfæstet den 7. Maj 1937 og traadte i Kraft den 1. Januar 1938, ikke været særlig betydelig. Men det kan med Rette siges, at det var gamle Ønsker og Krav fra D.K.s Side, som herved fik deres Opfyldelse i Lovgivningen."⁴⁴

Den offentlige kvindedebat

Uenigheden om Dansk Kvindesamfunds stillingtagen i 1935 gik ikke stille af. Enquete, urafstemning, fællesmøde, kredsenes møder på lokalt plan, alt dette var begivenheder som blev fulgt nøje og opmærksomt af pressen. Gyrithe Lemche gik selv ud til pressen med artikler og interviews i sit forsøg på at vende stemningen.

Dette tvang også tilhængerne frem. Der foregik i perioden 1934-37 en offentlig kvindedebat, som skærpede argumenterne og modsætningerne. Både kendte kvinder, politikere og helt almindelige kvinder, som var berørt af lovforslaget, deltog i debatten.⁴⁵

Ud fra læserbreve og artikler i Social-Demokraten tegner der sig et billede af, hvordan socialdemokratiske kvinder vurderede de principielle spørgsmål. Selv om der var bred opbakning om forslaget, var der også kritiske røster. En gift kvinde med 4 børn, der var blevet forladt af sin mand til fordel for en anden kvinde, beklagede, at lovforslaget sikrede de ugiftes børn på bekostning af de gifte. Flere kvinder fremhævede, at det for mange børn ville være mest praktisk at bære moderens navn.⁴⁶ Men først og fremmest blev det påpeget i flere indlæg, at lovforslagene ikke ville indebære nogen væsentlig økonomisk forbedring af de ugifte mødres stilling. En D.s.U.- pige skrev således:

"Justitsministerens Forslag synes at være bygget paa det Eksempel, hvor Grosserereren fører sin Stuepige ... Forældrene til de fleste Børn, der fødes udenfor Ægteskab er sikkert unge Mennesker, som ikke paa nogen Maade ser sig i Stand til at gifte sig paa Grund af Arbejdsløshed, daarlig Løn m.m. For Børn af saadanne Forældre har i hvert Fald Arveretten ikke megen Betydning ... Det var dog bedre at sørge for, at disse Børn fik en betryggende Opdragelse. Et Hjem, selv om det bliver hos Moderen - hvor denne har Arbejde, tilstrækkeligt med Mad og Klæder til Barnet og en almindelig Skolegang og Uddannelse."⁴⁷

Indlægget var udtryk for en ny selvbevidsthed blandt unge socialdemokratiske kvinder, en selvbevidsthed som også fandtes blandt de unge i Dansk Kvindesamfund. D.s.U.-pigen fortalte:

"Det vi moderne tænkende Unge ønsker, er et Samfund, hvor alle, Mænd som Kvinder, har Ret til Arbejde, og hvor alle Kvinder, gifte som ugifte, har Lov til at føde de Børn, de ønsker at faa og mener at kunne opdrage. - Vel ved jeg, at dette ikke kan gennemføres under den nuværende Moral ..."

Med kravet om den ugifte kvindes "ret" til at få et barn var en ny moraldebat sat på dagsordenen. Det var dog ikke en debat, som foreløbig fik nogen indflydelse på den officielle socialdemokratiske holdning, at ægteskabet var den bedste ramme for børn at vokse op i.⁴⁸

To fremtrædende socialdemokratiske kvinder, forfatterinden Caja Rude og Margrethe Høst⁴⁹ medgav, at lovforslaget ikke indebar særlige økonomiske forbedringer for mødrene. Det væsentlige var, at forslaget var en retfærdighedshandling over for barnet. Margrethe Høst understregede, at det ikke så meget var af økonomiske som af moralske grunde, man skulle gå ind for forslaget. Den økonomiske retsstilling ville i mange tilfælde ikke betyde stort for børnene, da der intet ville være at få del i, men det ville være af betydning at fratage disse børn stemplet "uægte".⁵⁰

Det økonomiske moment står også centralt i de kommentarer, der fremkom fra et par kvindeorganisationer. Socialdemokratisk Kvindeforening udsendte efter et offentligt kvindemøde i Fælledparken den 19. juni 1935 en resolution, hvori man udtrykte sin opbakning til forslaget, men bebudede, at man ville søge foretræde for Folketingsudvalget vedrørende forskellige ændringsforslag. En deputation fra foreningen ledet af Thea Tønder og Inger Hempel havde foretræde for udvalget den 18. november 1936. Socialdemokratisk Kvindeforening gik i deres henvendelse til politikerne bl.a. ind for, at børn udenfor ægteskab i regelen skulle bære moderens navn. Man protesterede mod, at faderen kunne afgøre, om bidraget skulle bestyres af en værge, og man anmodede om, at det stadig skulle være muligt at få bidraget opkrævet via faderens arbejdsgiver. På de to sidste punkter imødekom udvalget de socialdemokratiske kvinders ønsker, der således blev optaget i det endelige lovforslag.⁵¹

En henvendelse, som Kvindeligt Arbejderforbunds afd. 5 rettede til regeringen i 1936, understregede, at arbejderkvindernes mest påtrængende behov lå på det økonomiske område. Afd. 5 krævede i henvendelsen bl.a., at indtægtsgrænsen for udbetaling af børnebidrag blev sat op, og at barselshjælpen blev udvidet til at omfatte flere kvinder. Afd. 5's initiativ blev fulgt op af tilsvarende henvendelser fra Dansk Kvindesamfund og Kvindeligt Arbejderforbund, og kravene demonstrerede, at de økonomiske realiteter ofte følte mere påtrængende af kvinderne end de flotte ord om retslig ligestilling af børn udenfor ægteskab.⁵²

Arbejderkvindernes reaktioner viser, at der var en vis afstand mellem lovgiverne og de berørte enlige mødre. Umiddelbart var det økonomiske forbedringer, snarere end en illusorisk adgang for barnet til navn og arv efter faderen, der stod på de enlige mødres ønskeddel. Den virkelige betydning af den retslige ligestilling lå formentlig, som påpeget af Margrethe Høst, på et andet plan, nemlig i en langsigtet ændring i mentaliteten, i den almin-

delige holdning til børn født udenfor ægteskab.

Kvindelige rigsdagspolitikere og socialdemokratiske mænd

En gennemgang af rigsdagsdebatterne 1934-37 om børn uden for ægteskab viser, at kvinderne var markant til stede som ordførere og debattører, men overvejende på modstandernes side. Ingen socialdemokratiske kvinder kom til orde i debatten. Lovforslaget blev behandlet 3 gange: I Folketinget i 1934 og igen i 1935/36, og i Folketinget og Landstinget i 1936/37.⁵³

I 1934 blev debatten præget af de 4 markante ordførere: Hartvig Frisch, Socialdemokratiet, Inger Gautier Schmit, Venstre, Victor Piirschel, Det konservative Folkeparti, og Elna Munch, Det radikale Venstre. I debatten stod Hartvig Frisch og Elna Munch som fortalere for lovforslaget over for modstanderne Inger Gautier Schmit og Victor Piirschel.

Hartvig Frisch startede sit indlæg med at referere Dansk Kvindesamfunds indsats på området og tilkendegav, at han lagde "en betydelig Vægt" på DK's og dermed "repræsentative Kvindekredses" interesse for sagen.⁵⁴ Videre gav han på sit partis vegne fuld tilslutning til princippet om en fuld ligestilling af børn født udenfor ægteskab med de ægteskabelige børn. Han så først og fremmest lovforslaget som en retfærdighedshandling over for børnene og samtidig som et værn for børnene, bl.a. i relation til den højere børnedødelighed blandt disse. I sit indlæg behandlede han forslaget under 3 synsvinkler: barnets, kvindens og mandens, og det var hans hovedsynspunkt, at barnets rettigheder måtte gå forud for både kvindens og mandens. For kvinden var der således visse økonomiske forbedringer, men også øgede forpligtelser, bl.a. til under strafansvar at opgive faderens navn. For manden var der tale om dels større økonomiske forpligtelser i form af udvidet forsørgerpligt, dels de vidtgående bestemmelser om afgivelse af navn og arv. Frisch medgav, at der i de tilfælde, hvor barnefaderen

var gift, var fare for, at man kunne komme til at gå hustruens rettigheder for nær, men efter hans mening måtte også disse rettigheder vige af hensyn til barnets krav på retfærdighed.

Inger Gautier Schmits grundlæggende synspunkt, som blev gentaget i mange senere indlæg, var, at Venstre var tilhænger af forbedringer i de uægte børns vilkår, og at man især kunne gå ind for forbedringer af økonomisk karakter. Derimod havde man store betænkeligheder ved den retslige ligestilling, barnets adgang til navn og arv efter faderen. Hendes indlæg var på én gang klart og systematisk i sin opbygning og, fornemmer man, båret af et stærkt moralsk og kristeligt engagement.

Victor Piirschel, en Højre-politiker af den gamle skole, gik i sit indlæg ind i et stærkt ideologisk korstog mod lovforslaget, som han mente ville virke i retning af at undergrave ægteskabet som en grundlæggende samfundsinstitution. Det var omkring denne påstand, at meget af den senere debat kom til at koncentrere sig.

Elna Munch gav i sit indlæg udtryk for de radikales principielle tilslutning til lovforslaget. Hendes overordnede holdning var, modsat den borgerlige fløj, at lovforslaget ville virke i retning af at styrke ægteskabet. Elna Munchs stil var den saglige, akademiske, og indtrykket er, at hendes kommentarer til konkrete punkter i lovforslaget blev fremsat med betydelig indsigt og vægt.

Inger Gautier Schmit og Elna Munch var to af de kvindelige politikere, som kom til at præge rigsdagsdebatten om børn udenfor ægteskab. De var begge garvede politikere, der havde siddet i tinget siden 1918. Inger Gautier Schmit havde en baggrund i kristeligt-socialt arbejde, mens Elna Munch havde spillet en ledende rolle i stemmeretskampen. Elna Munch gik ud af Folketinget i 1935, men Inger Gautier Schmit fortsatte som sit partis ordfører og blev dermed den kvindelige politiker, som fik den mest centrale rolle under rigsdagsdebatten.

Debatten i rigsdagssamlingerne 1935/36 og

1936/37 fortsatte langs de principielle linier, som allerede var fastlagt i 1934. Få nye argumenter blev ført i marken. I 1936/37 blev debatten gradvis skarpere og mere ideologisk. De kvindelige ordførere for de borgerlige partier tonede rent flag, og det blev nu sagt lige ud, at det af hensyn til ægteskabsinstitutionen ville være nødvendigt at beholde uligestillingen mellem de to kategorier af børn.⁵⁵ Ved de endelige afstemninger i de to ting stemte kun Socialdemokratiet og Det radikale Venstre for loven, mens Det konservative Folkeparti og Venstre stemte imod.

Sammenfattende må man sige, at de kvindelige rigsdagspolitikere var med til at præge debatten, men næsten udelukkende på modstandernes side. Det skete naturligvis i et samspil med den offentlige kvindedebat, som foregik andre steder i samfundet. På den modsatte fløj var det de socialdemokratiske mænd, der fremlagde Socialdemokratiets politik. Det var også dem, der flere gange refererede Dansk Kvindesamfunds holdninger i debatten. Både Hartvig Frisch i 1934 og H.P. Johansen i 1937 gjorde det iøvrigt med imponerende indsigt. Der var en blodig ironi i, at DK's gamle krav blev gennemført mod de kvindelige rigsdagsmedlemmers stemmer og primært i kraft af fremsynede socialdemokratiske og radikale mænds indsats.

Trådene samles

Både arbejderbevægelsen og kvindebevægelsen betonede socialpolitikens primat over filantropien. Målet var, at al hjælp til f.eks. enlige mødre skulle ydes som en rettighed, ikke af barmhjertighed som i filantropien. I praksis spillede filantropien dog fortsat en stor rolle i perioden frem til 1930'erne, bl.a. i forhold til de enlige mødre. I denne periode gik selv overbeviste socialdemokrater aktivt ind i filantropisk arbejde. Helene Berg begrundede det på denne måde: "Foreløbig svæver Retfærdigheden endnu saa højt over Menneskesamfundenes mørke Vande, at Barmhjertighedens Tjeneste ikke kan vrages eller afvises."⁵⁶

Set i det lange tidsperspektiv, er det også tydeligt, hvordan forskellige generationer af kvinder var med til at præge debatten forud for lovene af 1888, 1908 og 1937. Jeg har andetsteds betegnet disse generationer som: den sædelige generation (generationen hvis holdninger blev præget af sædelighedsfejdenes problemstillinger), stemmeretsgenerationen og 30'er-generationen. Arbejderkvindernes stillingtagen afveg herfra ved dels at betone økonomiske, overlevelsesmæssige hensyn stærkere, dels at orientere sig i forhold til en overordnet socialdemokratisk ideologi. I 1930'erne syntes holdningerne hos de unge kvinder i kvindebevægelsen og arbejderbevægelsen dog at flyde sammen i et mere moderne og selvbevidst forholdningssæt, hvor kvinders ret til erhvervsarbejde og et seksualliv på egne præmisser betonede stærkere.

Samtidig demonstrerer de ugifte mødres eksempel meget tydeligt, hvordan vilkårene for kvinders deltagelse i den offentlige debat ændrede sig i perioden. Vejen til integration gik bl.a. gennem kvindeorganisationerne, det felt som man har kaldt "den offentlige kvindesfære".⁵⁷ I 1930'erne havde opnåelsen af formelle, juridiske og politiske rettigheder givet kvinderne en ny basis for at deltage i den offentlige debat. For den unge generation blev målet nu den reelle ligestilling. Det skulle være muligt at kombinere erhvervsarbejde og familieliv, og kvinderne skulle gøre sig gældende inden for alle områder og på lige fod med mændene. Faktum var, at kvinderne nu var til stede i offentligheden på en langt mere markant måde end tidligere. Men med kvindernes mere synlige rolle fulgte også, at de politiske modsætninger mellem kvinder blev langt større end tidligere.

Blandt socialdemokrater var det grundlæggende syn på de ugifte mødre præget af en stærk lighedstænkning. Seksuelle forbindelser indgået uden ægteskab kunne være lige så etisk rene som forsørgelsesægteskaber. Ugifte mødre kunne, afhængig af de materielle muligheder, være lige så gode mødre som gifte kvinder. Samtidig anså langt de fleste socialdemokrater dog ægteskabet for at være den

bedste form for kønsforbindelse, den bedste ramme om børns opvækst. Lovprisningen af ægteskabet var formentlig i visse tilfælde præget af politisk opportuniste, f.eks. når Peter Sabroe i 1908 lovpriste de frie kønsforbindelser, men skyndte sig at tilføje, at ægteskabet alligevel var det bedste. Heller ikke de unge socialdemokratiske kvinder i 1930'erne var overbeviste om ægteskabets fortræffeligheder. De kunne forestille sig den situation, at en kvinde bevidst valgte at få et barn uden for ægteskab.

Debatten blandt de socialdemokratiske mænd gav interessant nok anledning til overvejelser over et socialdemokratisk mandeideal. En "rigtig" mand var en, der påtog sig sit ansvar for sine børn, også dem der var født udenfor ægteskab. I det omfang mændene ikke levede op til deres ansvar, var kvinderne faktisk bedre tjent uden. Den grundlæggende socialdemokratiske holdning var dog, at ansvaret for barnet altid påhvilede manden og kvinden ligeligt. Heroverfor stod dels den konservative holdning, at kvinden i et uægteskabeligt forhold var den mest skyldige, dels den tidlige kvindesaglige holdning, at kvinden var det uskyldige offer for mandens usædelige adfærd. Den socialdemokratiske lighedsbetragtning var i den sammenligning den moderne holdning, der pegede fremad mod f.eks. den unge 30'er-generations ideal om reel ligestilling på alle områder.

Den retslige ligestilling af børn født udenfor ægteskab med andre børn, som blev resultatet af 1930ernes lovgivning, betød ikke, at der blev ro om de enlige mødres forhold. De moralske spørgsmål kom således stærkt i fokus i forbindelse med den såkaldte Inger Merete Nordentoft-sag i 1946, hvor en ugift skoleinspektør fik et barn uden for ægteskab. Dertil kom, at mange enlige mødre fortsat befandt sig i en udsat social og økonomisk situation, samtidig med at de var ramt af sejlivede sociale fordomme. Kvindeorganisationerne gennemførte i 1940'erne en række undersøgelser af disse forhold, og i offentligt regi blev der i 1949 nedsat en kommission til at gennemgå spørgsmålet om ændringer

i lovgivningen for børn født udenfor ægteskab. Kommissionen afgav betænkning i 1955, og i 1960 kom en ny Lov om Børns Retsstilling.⁵⁸

I dag udgør de enlige mødre fortsat en af de tunge grupper, som "belaster" vores sociale system. De sociale problemer og fordommene har ændret karakter, men spørgsmålet er, om gruppen af enlige mødre ikke stadigvæk anses for en "Pariakaste", for "sociale tabere" eller på "C-holdet" i vores samfund?

Litteratur

Arkivmateriale:

- Alimentationsbidrag i forhold til barnemord, 1905, m.v., Mappe nr. 8. Dansk Kvindesamfunds Arkiv, Kvindehistorisk Samling, Statsbiblioteket.
- Børn født uden for ægteskab, 1934-1938, Mappe nr. 54. Dansk Kvindesamfunds Arkiv, Kvindehistorisk Samling.
- Dansk Kvindesamfunds Børneudvalg 1910-21, Udvalg 5, Protokol nr. 1 og 2. Kvindehistorisk Samling.
- Dansk Kvindesamfunds Københavnske Ungdomskreds 1934-1936. Kvindehistorisk Samling.
- Stella Kornerups Arkiv III. DKKU's nytårsenquete 1935 ang. uægteskabelige børns retsstilling. Desuden nogle lovforslag om udenfor ægteskab fødte børn. Kvindehistorisk Samling.
- Stella Kornerups Avisudklip. Fødselsregulering & Børn udenfor Ægteskab. Kvindehistorisk Samling.

Anden litteratur:

- Aarsberetninger for Foreningen til Hjælp for ulykkelige stillede Mødre*, 1905-, Kbh. 1906-.
- Aarsberetninger fra Nødlidende Kvinders Kontor*, 1906-, Kbh. 1908-.
- Arbejderkvinden* 1933-.
- Blom, Ida & Anna Tranberg (red.): *Nordisk lovoversigt. Viktige lover for kvinder ca. 1810-1980*, Nordisk Ministerråd 1985.
- Borchorst, Anette: *Kvindeinteresser og konflikter, Nyt Forum for Kvindeforskning* 3/1989.
- Cott, Nancy: *The Grounding of Modern Feminism*, Yale UR, New Haven 1987.
- Dahlerup, Drude: *Kvindes organisering i det danske Socialdemokrati 1908-1969, Meddelelser om Forskning i Arbejderbevægelsens Historie* 13/1979.
- Den jyske Historiker* 67/1994. Filantropi - mellem almisse og velfærdsstat.

- Freedman, Estelle: Separatism as Strategy: Female Institution Building and American Feminism, 1870-1930, *Feminist Studies* vol. 5 no. 3 1979.
- Geertsen, Kirsten: *Arbejderkvinder i Danmark. Vilkår og kamp 1924-1939*, SFAH, Kbh. 1982.
- Gordon, Linda: *Pitied But Not Entitled. Single Mothers and the History of Welfare*, The Free Press, New York 1994.
- Hemmer Hansen, Eva: *Blåstrømper, rødstrømper, uldstrømper. Dansk Kvindesamfunds historie i 100 år*, Grevas 1970.
- Horsten, Holger: *Børne- og Ungdomsforsorgen i Danmark*, Kbh. 1964.
- Jensen, Inger Lise, Karin Steen Møller & Karen Marie Sanden: *De organiserede ufaglærte kvinders vilkår i perioden 1918-25 - på godt og ondt*, Speciale, Historisk Institut, Århus Universitet 1979.
- Jürgensen, Emil: *Det uægte Barns og dets Moders Retssstilling*, Dansk Kvindesamfunds småskrifter, 1885.
- Jørgensen, Harald: *Studier over det offentlige Fattigvæsens historiske Udvikling i Danmark i det 19. Aarhundrede*, Kbh. 1940/1975.
- Kvinden og Samfundet*, udg. Dansk Kvindesamfund, 1885ff. (Forkortet (K&S).)
- Kvindernes Kamp 1934-*.
- Lading, Aagot: *Dansk Kvindesamfunds Arbejde gennem 25 Aar*, Kbh. 1939.
- Lemche, Gyrithe: *Dansk Kvindesamfunds Historie gennem 40 Aar*, Med Tillæg 1912-1918, Kbh. 1939.
- Løkke, Anne: *Vildfarende Børn - om forsømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880-1920*, Forlaget SocPol, Holte 1990.
- Müller, P.E.: Nogle statistiske Oplysninger vedrørende Københavns Kommunes Udgifter i Henhold til Alimenterationslovgivningen, *Social Forsorg. Tidsskrift for social Forsikring og Forsørgelse samt Arbejderbeskyttelse* 1/1915.
- Nielsen, Beth Grothe: *Letfærdige Qvindfolk - om Gisle Nielsdatter og andre barnemordersker*, Delta, 1982.
- Nielsen, Hanne Rimmen: Generationer i den danske kvindebevægelse, *Nyhedsbrevet Kvindeforskning* 3/1991.
- Nielsen, Hanne Rimmen: *Debatten om de ugifte mødre i kvindebevægelsen*, Paper, Cevkina, Århus Universitet 1992.
- Hanne Rimmen Nielsen: Debatten om de ugifte mødre 1880-1940. Kvindebevægelse og kvindeoffentlighed, i: Anne Krogstad & Astrid de Vibe (red.): *Offentlighed og kjønsteori*. Rapport fra en konferanse, Institutt for samfunnsforskning, Oslo 1993.
- Nielsen, Hanne Rimmen: Aagot Lading - 30'er-generation og kvindehistorie, i: Marianne Alenius m.fl. (red): *Clios Døtre gennem hundrede år*, Museum Tusulanums Forlag, Kbh. 1994.
- Rigsdagstidende* 1886ff.
- Rømer, Hilda: Mellem opbrud og tradition: DSU og "den ny kvinde" i mellemkrigstiden, *Arbejderkvinder i bevægelse*, ABA 1992.
- Rømer Christensen, Hilda: Kammerat Tinka. Kvindeideologi i DSU 1920-1940 belyst ved Nina Andersens politiske agitation og Caja Rudes "Kammerat Tinka", *Årbog for Arbejderbevægelsens Historie* 1986.
- Sjöberg, Marja Taussi & Tinne Vammen (red.): *På tröskeln till välfärden. Vålgörenhetsformer och arenor i Norden 1800-1930*, Carlssons, Stockholm 1995.
- Skalts, Vera & Magna Nørgaard: *Mødrehjælpens epoke*, Rhodos, Kbh. 1982.
- Social-Demokraten*.
- Steincke, K.K.: *Almisser eller Rettigheder. En populær Kritik af vort Forsørgelsesvæsen og Hjælpekassevæsenet*, Kbh. 1912.
- Strange Petersen, Ellen (red.): *Kvinderne og valgretten*, Kbh. 1965.

Noter

1. Lov af 20. April 1888 om Underholdsbidrag til Børn, der ere avlede udenfor Ægteskab m.m., Lov af 27. Maj 1908 indeholdende Bestemmelser om Børn udenfor Ægteskab og disses Forældre, Lov af 28. Marts 1923 om Tilsyn med Børn, Lov af 7. Maj 1937 om Børn udenfor Ægteskab. De såkaldte zahieske børnelove af 1937 omfattede ialt 5 love. Zahle var den justitsminister, der fremlagde lovforslagene i 1934. Betegnelsen "uægte børn" blev i stigende grad erstatet af "børn udenfor ægteskab", der også for det meste er benyttet i det følgende.
2. Se mit paper Debatten om de ugifte mødre i kvindebevægelsen 1880-1940, 1992, og artiklen Debatten om de ugifte mødre 1880-1940. Kvindebevægelse og kvindeoffentlighed, i Krogstad & de Vibe 1993. I disse artikler ligger hovedvægten på en analyse af Dansk Kvindesamfunds indsats i forhold til de enlige mødre. Overvejelserne vedr. udviklingen fra filantropi til socialpolitik relaterer sig til min deltagelse i det nordiske netværk "Filantropi og samfundskonstruktion i de nordiske lande fra 1750 til i dag", se Den jyske Historiker 67/1994 og Sjöberg & Vammen 1995. Cott 1987 og Borchorst 1989 har leveret inspiration til analysen af kvindebevægelsens generationer. Gordon 1994 har behandlet de enlige mødre i en amerikansk kontekst. Arbejderkvindernes historie ligger uden for mit primære forskningsfelt, og jeg har her trukket stærkt på andres forskning, bl.a. Dahlerup 1979, Jensen, Møller & Sanden 1979, Geertsen 1982 samt Rømer Christensen 1986 og 1992.

3. Se Løkke 1990.
4. Vedr. den tidlige lovgivning se bl.a. Nedergaard-Hansen, i K&S 1904 s. 91ff.
5. Vedr. de ansete mænd se Jürgensen 1885 og Rigsdagstidende 1886-87, Tillæg A, spalte **2057ff.** Se også Jørgensen 1940/1975 s. 166ff.
6. Se f.eks. Astrid Stampe Feddersen, i K&S 1887 s. 38-40.
7. "De mange Barnemord", K&S maj 1904, s. 75.
8. K&S 1905 s. 131, se også 1907 s. 185ff.
9. Aug. Goll, i K&S 1905 s. 173, 178, 191, 194, og DK's betænkning, K&S 1906 s. **154ff.**
10. Müller 1915 s. 3ff og s. 83.
11. F.eks. Aarsberetning fra Nødlidende Kvinders Kontor 1914-15 s. 6ff.
12. Rigsdagstidende, Folketingets Forhandlinger 1906-07, 1. behandling spalte 1246ff, 2. behandling sp. 6692ff, 3. behandling sp. 7146ff. Lovforslaget blev behandlet igen af Landstinget 1907 og af Folketinget 1908.
13. Rigsdagstidende, Folketingets Forhandlinger 1906-07, sp. 2149, 2252, 2272.
14. Op.cit. Sp. 2251. Muligvis kunne en undersøgelse af Socialdemokratisk Kvindeforening give en indgang til at belyse de socialdemokratiske kvinders synspunkter. Desværre er foreningens protokoller bortkommet. Andrea Brochmann, formand for Socialdemokratisk Kvindeforening, var medlem af både Dansk Kvindesamfund og bestyrelsen for Foreningen til Hjælp for ulykkelig stillede Mødre. Helene Berg og A.C. Meyer var medlemmer af bestyrelsen for Foreningen til Hjælp for enligstillede, nødlidende Kvinder med Børn.
15. Op.cit. Sp. 7161.
16. Rigsdagstidende, Folketingets Forhandlinger 1907-08, sp. 4476, 4537-40, 4546.
17. Rigsdagstidende, Folketingets Forhandlinger 1906-07, sp. 2154-55.
18. Op.cit. Sp. 2252.
19. Op.cit. Sp. 2253.
20. Op.cit. Sp. 2261-2262, 2273.
21. Op.cit. Sp. 2257-2258.
22. Op.cit. Sp. 2258, 2274.
23. Op.cit. Sp. 2222, 2270.
24. Op.cit. Sp. 2270.
25. Jensen, Møller & Sanden 1979 s. 135-36.
26. Social-Demokraten 6.6.1921.
27. Social-Demokraten 7.6.1921.
28. Social-Demokraten 12.6.1921.
29. Social-Demokraten 19.6.1921.
30. Social-Demokraten 27.6.1921.
31. Børneforsorgsudvalgets Betænkning, K&S 1922 s. 131.
32. K&S 1922 s. 120-121.
33. K&S 1922 s. 131.
34. Rigsdagstidende, Landstingets Forhandlinger 1922-23, 1. behandling sp. 125ff, 2. behandling sp. 469ff, 3. behandling sp. 516ff.
35. Se Steincke 1912 s. 68f.
36. Rigsdagstidende, Landstingets Forhandlinger 1922-23, sp. 518.
37. Rigsdagstidende, Folketingets Forhandlinger 1922-23, sp. 5517.
38. Strange Petersen 1965 s. 250.
39. Se nærmere herom i min artikel i Nyhedsbrevet Kvindeforskning 3/1991.
40. K&S 1933 s. 226-27, s. 242-43, 1934 s. 4-5, s. 19 og 40.
41. F.eks. Dagens Nyheder 15.2.1935.
42. Børn født uden for ægteskab 1934-38, Mappe nr. 54.
43. K&S 1935 s. 134-139.
44. Lading 1939 s. 308. Se også min artikel i Alenius 1994.
45. Debatten kan følges ved hjælp af Stella Kornerups avisudklippssamling, der findes på Kvindehistorisk Samling, Statsbiblioteket.
46. Social-Demokraten 27.2.1935. Social-Demokraten 28.10.1934, 8.4.1935.
47. Social-Demokraten 28.2.1935.
48. Denne moraldebat fandt også sted i Dansk Kvindesamfunds Københavnske Ungdomskreds i 1930'erne. I bredere kredse slog debatten dog først for alvor igennem i forbindelse med Inger Merete Nordentoft-sagen i 1946.
49. Senere gift Neerup.
50. Social-Demokraten 5.3.1935. Andre indlæg af Margrethe Høst findes i Nordjyllands Social-Demokrat Aalborg 4.4.1935 og i Fyns Social-Demokrat Odense 8.4.1935. Caja Rudes indlæg findes i Social-Demokraten 11.3.1935.
51. Social-Demokraten 21.6.1935. Rigsdagstidende 1936-37, Tillæg B, sp. 345-364.
52. Kvindernes Kamp, Organ for den revolutionære Fagopposition i Kvindeligt Arbejderforbund 2/1936, Kvinden og Samfundet 1936 s. 77f, Geertsen 1982 s. 287ff. Se også Arbejderkvinden, Udgivet af Arbejderkvindernes Oplysningsforbund 3/1934 og 4/1934 om de kommunistiske kvinders krav: højere børnebidrag og fuld ligestilling af børn født udenfor ægteskab.
53. Rigsdagstidende, Folketingets Forhandlinger 1934-35, Folketingets Forhandlinger 1935-36, Folketingets Forhandlinger 1936-37 og Landstingets Forhandlinger 1936-37.
54. 1. behandlingen gengives i Rigsdagstidende, Folketingets Forhandlinger 1934-35, sp. 211 If. Citatet findes sp. 2112.
55. De kvinder, der deltog i debatten var: Inger Gautier Schmit (V) og Gerda Mundt (K) i Folketinget,

Lisbeth Hindsgaul (K) og Gudrun Vang Lauridsen (V) i Landstinget.
56. K&S 1907 s. 185.
57. Freedman 1979 og Hanne Rimmen Nielsen 1993.
58. De enligtstillede Mødres Krise, Socialpolitisk For-
enings Smaaskrifter, nr. 2, Kbh. 1947. Else Merete
Ross: Enlige Mødre, udg. af Dansk Kvindesamfund,
Kbh. 1948. Betænkning vedrørende Foranstaltninger
til Forbedring af Enkernes Vilkaar, udg. af Danske
Kvindes Nationalraad, Kbh. 1948. Enlige Mødre,
Århus Kommunes Statistiske Kontor, Statistisk Kvar-
talskrift nr. 1, 1952. Se også Hemmer Hansen 1970 s.
147ff. Vedr. lovgivningen se Horsten 1964 s 347ff og
Strange Petersen 1965 s. 250.

Abstract

Nielsen, Hanne Rimmen:

From Outcast to Respectable Women,
Arbejderhistorie 4/1995, p. 42-62

The acts of 1888, 1908, and 1937 concerning children born out of wedlock reflect the evolution in the power relations between class and gender. The 1888 act was adopted mainly as a result of the efforts made by progressive, middle-class men, whereas feminist emancipatory views had a major impact on the 1908 act. The 1937 act, through which children born in and out of wedlock were given an equal position in law, was, more than anything, the work of the Social Democratic Party. The legislative process came to be an occasion for discussions of sexual morality and parental roles between feminists and social democrats.

Nielsen, Hanne Rimmen, ph.d., cand. mag. i historie og samfundsfag. Ansat ved projektet Persondatabase over danske kvinder fra 1850 til i dag, finansieret af Carlsbergfondet, med arbejdssted på Statsbiblioteket, Århus.

Hammer Odde 4, 8210 Århus V Tlf. 86161893.